

(Əvvəli ötən sayımızda)

Cəmiyyətdə gedən mənəvi dəyişmələrin yaxşıya gətirilməsində, düşüncələrdə bir çox mənəvi problemlərin aydınlaşdırılmasında ədəbi publisistikanın evezsiz rolü var. Məxsusi olaraq sosial problemlərin aşkarlanması, bu problemlərin həlli yollarının göstəriləməsi da qismən ədəbi tənqidən və əsasən ədəbi publisistikada keçir. Bu yanaşma ilə Salatin Əhmədinin "Anarın "Yaşamaq haqqı" kitabında böyük sənətkarın tariximizlə bağlı fəlsəfi risalelərinə münasibətin mahiyyətini belə şərh etmək olar; Anar ədəbiyyatımızın və tariximizin özünədəkki mərhələsini kifayət qədər mükəmməl bilən ictimai və ədəbiyyat xadimirid. Həm də onun düşüncələri ona görə dəyərlidir ki, bir çox hadisələrin baş verdiyini dövrde şahid olub, bir çox hadisələrin de yaratdığı acı mənzərlərdən sonrakı natiçelərini görüb. Ele ona görə də Anarın ədəbi-fəlsəfi publisistika yaradıcılığı tariximizlə bağlı bir çox məsələlərin şəhərində tutarlı mənəvə hesab oluna biler.

Salatin Əhmədi də fəal ədəbiyyatşunas və publisist kimi görkəmli sənətkarımız Anarın "Yaşamaq haqqı" traktatında cəmiyyətin nebzinin necə döyünməsinə hiss edir və bu ahengardılıq altında dayanan mənələri Anarın çox aydın və deqiq müşahidələri ilə şərh etməyə çalışır. Başqa sözə, Anarın mükəmməl qənaətlərini geniş oxucu auditoriyasına çatdırır.

Dəfələrən qeyd etdiyimiz kimi Anar ən müxtəlif janrlarda yüksək ədəbi-bədii əsərlər yaratdığı kimi tarixi publisistikada da çox dəyərli örnəklərin müellifidir. Biz artıq "Yaşamaq haqqı" traktatındaki bir çox dəyərli əsərlərin Salatin Əhmədi tərəfindən maraqlı şəhərləri haqqında məlumat vermişik.

Zənimcə, "Anar Stalinin siyasi avənturası haqqında" məqələsində də Salatin Əhmədi çox maraqlı məqamlara diqqəti yönəldir.

Burada əsasən Anarın "Böyük qəlebəden sonra" məqəlesinin mahiyyətinə varmağa çalişan Salatin Əhmədi birləşərən görkəmli sənətkarın deqiq və aydın mənəzərə ilə təsvir etdiyi qələbə paradından sonrakı ziyanətde Stalinin möşhur töstüna diqqəti yönəldir: "Sonralar bildim ki, bir çox ruslar bu töstu rus xalqına təşqir kimi qəbul edib. Axi, Stalinin töstünün alt qatından aydınlaşdırı ki, ruslardan başqa dünyada heç bir xalq öz hökumətinin ona verdii azabalarla bu qədər dözməzdi. Hətta Stalin aşkarca söyləmişdi ki, başqa xalq belə hakimiyyəti devirərdi. Bir çoxlarının yalnız bu sözündən sonra gözü açılmışdı, onlar anlamışdır ki, demək belə bir variant da ola bilmiş - hakimiyyəti devirmək və Stalin də hənu iştisə etmiş. Sovet dövrünün lətifələri, əsasən, baş verən hadisələrə xalqın münasibətinin gizli ifadəsi idi. Belə lətifələrin birində deyilir ki, repressiya məhkəmlərinin yeni siyahısını Beriya Stalinə tətbiqəndə, Stalin onların sayının həddindən artıq çox olmasına heyət edir. Beriya Stalinə: - Məgər, Nikolay bu xalqı biza siyahi ilə təhvil vermişdi? - deyir. Monca, Stalin dünyada (gürcülər da daxil olmaqla) heç bir xalqı sevmirdi, o cümlədən də rus xalqını. Rus xalqı say üstünlüyünə, həmçinin, iqtisadi, mədəni, hərbi potensialına görə Stalin öz hakimiyyətini möhkəmlətmək, qorumaq və bu gücə arxalanaraq bütün dünyaya meydana oxumaq üçün lazımdı. O ki qaldı xalqın fərdlərinə, o, zaman-zaman kəndli sinfinin on qalısqan hissəsini qolçomaqla qarşı mübarizə, din xadimlərinin cəhalətə qarşı mübarizə şəhər altında məhv edir, alımları burjuallıqda, məşalları, generalları xəyanətdə suçlayaraq aradan götürürdü və ziyanlıların çoxlu sayıda nümayəndələrini məqsədlə şəkildə mənəvi axylanmaya maruz qoyurdu. Və rus xalqı (eləcə də SSRNin digər xalqları) bütün bunlara düzürdü, elə bunda görə də Stalin zəfər töstündə ona təşəkkürünü bildirdi". Maraqlıdır ki, S.Əhmədinin də derindən

"YAŞAMAQ HAQQI" SÖZÜN AYNASINDA YAXUD ƏDƏBİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZİN ƏBƏDİYASAR HƏQİQƏTİ

"Maraqlı işə əsərin adıdır. Yaziçı onu özü düşündüyü kimi mənalandırı bilər. Oxucu isə onu öz düşüncələrinə uyğun mənalandırı bilər və bu mənə taqımı geniş, çeşidli ola bilər. Bildiyimiz və göldiyimiz nəticə budur ki, bu kitabın adı sanki sual edir: bu yüzillik ərzində kimin daha çox Yaşamaq haqqı var? O yaşamaq haqqı dünyaya gəlib, bir ömrü sürüb, dünyasını dayışib getmək anlamında deyil bəlkə də. Bəlkə də bu Yaşamaq haqqı "necə yaşamaq?" anlamındadır. Anar o kəslərə yaşamaq haqqının "pasportunu" verir ki, onlar milyardlarla insandan humanizmi, insanlığı, ağılı, zəkası, dərrakəsi, bəşəri əməlləri, milli düşüncələri ilə "seçilib". O "Seçilmişlər" in siyahısında Anar Rəsul Rza oğlunun da layiqli yeri var. Anar həm cismən, həm də mənənə əbədi Yaşamaq haqqını əməliyətə, amaliyətə, idealıyla, zəhmətiylə qazanıb. Halalınız olsun, Anar müəllim".

Salatin Əhmədi, "Anarın "Yaşamaq haqqı" kitabından

şərh etməyə çalışdığı bu bir parça metnəde Anar Stalinin rus xalqına, ümumiyyətə, insanlıq nüfretinin mahiyyətinə işq salır. Cox qəribədir ki, bir neçə cümlənin içərisində ehtiva olmuş mənədan anlaşılır ki, hakimiyyəti "özünün ilham porası" hesab edən tiranlar üçün milyonlarla insanın heç bir dəriyo yoxdur. Belə tiranlar hakimiyyətlerini qorumaqdən ötrü neləre baş vurmaz? Hansı cinayətləri töretmeye desən, can atalar. Bununla də, yeni Stalin zamanına nisbətən yaxın olan nesillər geniş ictimaiyyətdən gizledilən, hətta şəxsiyyətə pərəstişin təqibindən və ifşasından sonrakı mərhələdə de gizlin qalan dehşətli məsələlərə məhz Anar kimi dövrü yaxşı öyrənmiş, bir çox hallarda şahidi olmuş hadisələre işq salan müelliflərin sayesində vəqif ola bilirik.

Maraqlıdır ki, Stalinin xalqın hakimiyyəti devirmək imkanları haqqında fikirleri də bizi qəriba təsəssüratlar oyadır. Demək, Stalin bütün ömrü boyu hakimiyyətde olduğu zamanda ne vaxtsa xalqın hakimiyyəti devirmək gücünən topalanacağından ehtiyat edir. Hətta o, bu ehtiyatın və ürəyində gizli saxladığı sırrı qələbə tətənəsənin təsiri altında etiraf edir. Cox guman ki, bu səde eyforiya deyil. Yəni, faşizmin möğləub edilməsində özünü rolu o qədər şəhərdilimşiklikdən gərəb kி, bununla da onda hakimiyyəti qorumaq arxayılığı da yaranıb. Salatin Əhmədi Anarın düşüncələrinə işq salaraq yazar: "Xalqın hakimiyyəti devirə bilən haqqında sözün də təsadüfən meydana gəlmədiyi (Bu, məhərabənin avvalında, ilk saatlarında, ilk günlərində Stalinin yaşadığı qorxunun əks-sədəsi idi, o, ölkə rəhbərliyinin nümayənə-dələrini öz bağında görəndə düşünnüdü ki, onu həbs etməyə gəliblər). Hitlər qalib gələndən sonra Stalinin bəzələr tərətmək bacarığında həvəsi qayıtdığı (məhərabə illərində Stalinə xidmət etmiş, Qərb ictimaiyyətinə təsir göstərə bilməs antisəfər yəhudi komitəsi darmadağın edidi. Qərbdə keçmiş müttəfiqlər - ABŞ və Böyük Britaniya ilə əlaqələr korlandı. Moskvada, Leningradda (Leningrad məsələsi), Sovet İttifaqının ucqarlarında, o cümlədən Azərbaycanda təşəkkürünə qarşı başlıyıqda, maruz qoyurdular. Və rus xalqı (eləcə də SSRNin digər xalqları) bütün bunlara düzürdü, elə bunda görə də Stalin zəfər töstündə ona təşəkkürünü bildirdi". Maraqlıdır ki, S.Əhmədinin də derindən

Avropa ölkələrinin nəyləsə rəhbərin xəsənə gəlməyən rəhbərləri də vəzifəsindən uzaqlaşdırıldılar, həbsə, güllələnməyə məruz qaldılar) qeyd edilir.

Yuqoslaviyanın rəhbəri İ.B.Titonun bu boyundurudan qurtara bilməsi səbəbləri (ona görə ki, Yuqoslaviyanın SSRİ ilə ümumi sərhədi yox idi və orada sovet qoşunları yerləşdirilməmişdi), bu məsələdə, "Titonun şaxsi ambisiyaları, casurluğu və xasiyyətdəki partizan mətanəti"nin də rolü açıqlanır". Göründüyü kimi mühərribədən sonra Şərqi Avropa ölkələrinin xalqları bolşevizm və demək, həm de Stalinin iç üzünə kifayət qədər bilib. Bu tiranlığın mahiyyəti haqqında kifayət qədər aydın məlumat alıb.

Əlbətə, Sovet İttifaqı qapalı ölkə idi. Burada baş verən proseslər çox böyük ciddi-cəhdə dünya xalqlarından gizlədirildi. Amma ikinci Dünya məhərabəsindən sonra səhərdərin Şərqi Avropa ölkələri hesabına genişlənməsi məlumatların daha geniş dünya ölkələrinə çatmasına da şərait yaradır.

S.Əhmədi Anarın qeydleri əsasında Nazim Hikmet və Sovet İttifaqı məsəlesi haqqında da düşüncələri yazıya alır. Hətta Nazim Hikmetə bağlı bəzi faktlər Stalinin on güzil keyfiyyətlərini də üzə çıxarmaga imkan verir. Görkəmli ədəbiyyat adamlarının və digər sənət sahəsində çalışan görkəmli xadimlərin təqib olunması, edamları, sürgünler oxucunun gözü qarşısında canlanır və S.Əhmədi Anarın əsərine yüksək həssaslıqla yanışması ilə bu məsələləri məharetlə ədəbi-publisistikən xammalına çevirir.

S.Əhmədi Azərbaycanla bağlı məqamlarda daha yüksək həssaslıq göstərir. Anarın qeydlerində Azərbaycan xalqının tələyindən keçən facieli məqamlar məhz S.Əhmədinin qələmi ilə yeniden canlanır. Geniş oxucu əhatəsinə çıxarılır. S.Əhmədi qeyd edir ki, Anar Stalin aventurasının hansı dalğalarla ucqarlarla və eleco də Azərbaycana gelib çatması ilə bağlı düşüncələrində yazır: "Necə deyərlər, Moskvada dirnaq tuturdular, respublikalarda barmaq kasırdılar. Azərbaycanda Bağırovun təşəbbüsü ilə Şeyx Şamil ingilis casusu kimi "ifşa" olundu, ona qarşı kampaniya başlandı. Bu üzəndən qampaniya Heydər Hüseynovun kitabı ilə bağlı idi. Yənə də Bağırovun təşəbbüsü ilə xalq eposu "Kitabi-Dədə Qorqud" a qarşı kompaniya başlandı. Bu hadisəyə qədər türkəmənlər də bu dastana iddialı idilər. Bağırov elan elədi ki, man bu eposu türkəmənlər qızıl məcmiyədə hadiyyə edirəm, gəlib aparsınlar. Amma türkəmənlər nəinki bu baxışlı qəbul eləmədilər, həm də Azərbaycandan fərqli olaraq, Türkəmənstan'da xeyli qorqudşunas tədqiqatçı həbs edildi". Göründüyü kimi, biz Salatin Əhmədinin qeydleri ilə dövrün mənəzərəsini tezəden gözümüzün önüne getiririk. Və ele bu qeydlerin əsasında hətta məhərabədən

sonra Dədo Qorquda münasibətin mahiyyəti ni qavrayırıq.

Salatin Əhmədi Anarın yazılarındakı ayrı-ayrı ifadələrin mahiyyətinə xüsusi diqqət göstərir. Anar "avtoritet" sözünü "despot"la, "tiran"la əvəz edəndə, görünür, ifadənin daha qədimlərden gələn mənəsi ilə oxuculara daha artıq informasiya verməye çalışır. Salatin Əhmədi də məhz bu məqamlarla görkəmli sənətkarın yeni nesil insanlara nələri çatdırığını bildirir. Əlbətə, Stalinle bağlı yazdığı məqələsində dövrün siyasi elitasının necə acınacaqlı bir vəziyyətde olduğunu da göstərib. Salatin Əhmədi Anarın təsvirləri əsasında Stalinin öz silahdaşlarına ne qədər rəhmsiz olduğunu da hiss etdikcə insan acımayına bilmir.

Əlbətə, Anar global düşüncə adamıdır. O, dövrün ən acı həqiqətlərini müşahidə etdiyi, yadında saxladığı məqamlar əsasında da yazısında eks etdirməyə çalışır.

Anarın atası Rəsul Rza ilə bağlı xatire formatindakı bir epizodun da oxucular üçün maraqlı olacağını düşünən S.Əhmədi hemi mətni də yazıya getirir: "1939-cu ildə Moskvada Azərbaycan incəsənəti dekadasında Rəsul Rza filarmoniyanın direktoru kimi bir-bir konsert nömrələrini sahnədən elan edəndə kiminsə ucadan səsini eşidir: "Pravilnol" fasılə zamanı atam Bağırov şıkayıtları:

- Zalda kimənən elanlarını şəhər eləyir. Bağırov: - Sus, - deyir, - o, yoldaş Stalin-di.

Mən ona dedim ki, sən konferansya deyilsən, sərsən, ona görə də, o, bu tərzədə zarafat eləyir. Antraktədən sonra atam Stalin haqqında Niyazinin mahnısını elan eləyəndə, Stalin ucadan dilləndi:

- Bəs sözləri kimindir?

Atam: - Sözləri mənimdir, yoldaş Stalin,

- deyə cavab verir.

Rəhbər: - Elan etmək lazımdı, - deyir.

İndi bu hadisə istehzali münasibət doğura bilər, amma o illərdə bu epizodun əks-sədəsi, rəhbərin gənc şairə həssas münasibətinin göstəricisi kimi hətta qəzetlərə də düşüb. Sonralar, Stalinin cinayətkarlığının ifşasından sonra, aydın olanda ki, bütün qurbanlar, o cümlədən ölümə məhküm olunmuş Azərbaycan yazılıcları günahsızdır, atam Stalinə nifrat etdi. Bir də ona görə ki, uzun zaman ona inanmışdı". Əlbətə, bu epizod Anarın öz müshahidələri əsasında qəleme alındı. Ve Salatin Əhmədi Anarın çox dəyəri tarixi-siyasi xronikasından bu metni təsdiq etmür. S.Əhmədi sonrakı şəhərlərində eslinde Stalinin yurtdıcı obrazının her bir şəxsin təleyindən keçdiyini diqqətən çatdırır.

Söz yox ki, Anar ustاد sənətkar kimi siyasi xronikanın yüksələn xətə həreketini göstərdi ki kimi Stalin aventurasının sonuna doğru zamanın gordusunu də diqqətindən keñərda qoymur.

Əvvəl 4-cü səhifədə

S.Əhmədli xronikada adları çəkilən obrazların təbietinə Anarın qeydləri əsasında işq salır. Biz Beriyanı, Mikayani, Molotovu, eləcə də, Xruşşovu, Mircefər Bağırovu... bir çox digərlərini sanki yenidən görür, onların diqqətimizin kəndə qalmış xarakter cizgilerini tezədən müşahide edirik.

Burada bir məqamı diqqətə çatdırmaq istərdim. S.Əhmədlinin bu qeydləri kütlevi oxucu üçün Anarı dərk etmek, onun qəddar və rehmsiz tiranın zamanında yaşamış və insanlıqın qənim kəsilenlərin necə olub ki, belə bir xaraktere, belə bir təbiətə sahib olduğunu anlamağa da kömək edir. Zənnimcə, mürəkkəb məsələlərin ən asan derki onun sadə və aydın şərhindən çox asılıdır. Bu menadə S.Əhmədlinin "Anar Stalinin siyasi aventureş haqqında" məqəlesi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əlbəttə, S.Əhmədli Anarın əsəri əsasında tiranlığın bəşər nəsiləne bəxş etdiyi faciənin sanki sonluğunu da oxucuya çatdırır. A.Fadeyev, S.Vurgun və digərlərinin hansı mənəvi sixıntılarından, qara qorxularından keçdiyini bu gün tezədən dərk etmek çox ağrılıdır. S.Əhmədlinin yazdıqlarından belə bir nəticə çıxır ki, bu ağrılardan qədər betər olsa da, cəmiyyətin geleceyi üçün ibretlidir.

Kitabda növbəti məqəle "Anar "Mircefər Bağırovun süqutu" haqqında" adlanır. Ele məqəleinə adı onun məzmununa və mahiyəyinə kifayət qədər işq salır. Şübəsiz, Anarın əsərindən də göründüyü kimi Salatin Əhmədli belə bir məntiqi oxucuya çatdırmağa çalışır ki, əsas dayaqlar uçubsa, demək, Mircefər Bağırovun da süqutu labiddür.

Melundur ki, Mircefər Bağırov vaxtı ile Beriya ilə birgə "Müsavat"ın gizli təşkilatında da olublar. Bu mərhələnin yaddaşlarında yaşayan psixoloji təsirlerini Anar maraqlı faktlara açıqlayır. S.Əhmədli de Beriya-Bağırov münasibətlərinə Anarın yazısı əsasında aydınlıq gotirir. Bu adamların hər biri eślində Stalin aventruasının sayəsində əl-qol açmışdı. Ona görə de Salatin Əhmədli onların yiricili təbiətlərini məhz tarixi xronikadan aldığı məlumatlar əsasında şərh edir və bu zaman ister-istəməz Azərbaycan mühitine də gələn gizli yolları aşkarlayır.

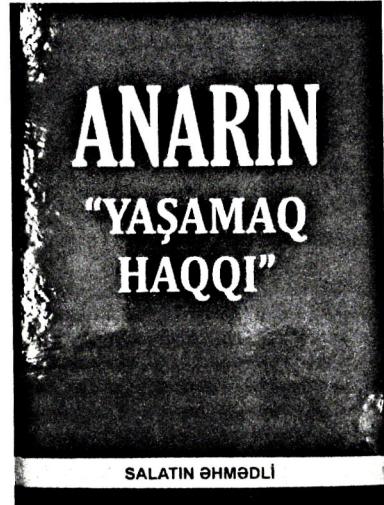
Bağırov-Xruşşov münasibətləri, erməni-lərin Azərbaycanda gizli cəbhe yaratdıqlarının mahiyətini Anar çox təsvir və dəqiq faktlara verir və bu məlumatları Salatin Əhmədli həssaslıqla izleyir və şərəh götirir.

Bağırovun məhkəmə qabağı keçirdiyi psixoloji prosesler Anarın yazısında dramatik seviyyədə təsvir olunur. Salatin Əhmədli isə məhz hemin dramatik situasiyaların psixoloji açımını verir. Bununla da biz bir dənən qarşılıqlı məqamlara onun necə işq saldığını göre bilirik.

S.Əhmədli məxsusi olaraq Anarın əsərində ermənilərin necə qisasçı bir fealiyyət göstərmələrini diqqətdə saxlayır. Sanki bununla yeni nəsil oxuculara çatdırır ki, XX əsrin sonunda Qarabağda baş verən hadisələrin kökü hansi derinliklərə bağlıdır. Ümumiyyətə, Bağırovun süqutu ilə bağlı məqalədə də zəngin faktlar var, Salatin Əhmədli də bu faktları diqqətindən yayındır və ardıcıl olaraq izləməkdə, şərh verməkə davam edir. Bu məqalənin sonuna doğru Salatin Əhmədli dərbynin psixoloji gərginliyini ifadə edən qorxu hissini sanki 50-ci illerin sonuna qədər necə davam etdiyini də göstərir. 60-cı illər də ziyalılarının mənəvi mühitindəki qorxu sindromunun həle yaşadığı dövrün acı nəticəsi kimi qəbul oluna bilər. Bunun biz Anarın əsərində gördükümüz kimi Salatin Əhmədlinin şəhərlərində də bütün acılığı ilə dərk edirik.

Şübəsiz, Salatin Əhmədlinin "Anarın "Yaşamaq haqqı" publisistik esseler əsəri görkəmlili sənətkarın məlum əsərinin məntiqi ardıcılığını nəzərə alaraq yazılıb. Əlbəttə,

"YAŞAMAQ HAQQI" SÖZÜN AYNASINDA YAXUD ƏDƏBİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZİN ƏBƏDİYASAR HƏQİQƏTİ

SALATIN ƏHMƏDLİ

biz kitabın əvvəlindən üzü bəri XX əsrin əvvəlindən başlayan, xalqımızın ədəbi-tarixi yolunu müəllifin ədəbi düşüncələri ilə izləmişik. Anar Sovet dövrünü xarakterizə edən ayrı-ayrı mərhələləri də, bu mərhələlərdə cəmiyyətin heyatında faciən izlər qoynu tarixi şəxsiyyətlərin de yoluunu yeni nəsillər üçün görkəməsi ilə demək olar ki, təfərruatlarla işleyib. Bu ardıcılığı Salatin Əhmədli de gözləyir.

S.Əhmədlinin "Anarın "Yaşamaq haqqı" kitabında növbəti yazı "SSRİ-ni Xruşşov dövrü haqqında" adlanır. Xruşşovun SSRİ-yə rəhbərlik etdiyi mərhələ də bir çox xüsusiyyətlərinə görə fərqli mahiyət daşıyır. Doğrudur, Xruşşovun zamanında heqiqətən Sovetlərin kösəkəsliyi xeyli yumşalmışdı. Bu yumşalmanın xarakterini de Anar özünmənəsəs əslubla işleyib. Mətnin əvvəlində Anarın hemin mərhələni əks etdirən qeydləri zəngin faktları ilə diqqəti cəlb edir. Salatin Əhmədli də hemin faktlara əsaslanaraq dövrün xarakterik menzərəsini cizir. Ve biz ister-istəməz bu gün artıq yeni nəsillərə tanış olmayan adlarla qarşılışırıq. Söz yox, dəha çox Sovet rəhbərliyindəki siyasi obrazların təbieti şəhər olunur. Amma hem Anarın əsərində, hem də S.Əhmədlinin yazdığı şəhərlərde Azərbaycanla bağlı faktlar da diqqətdən yayınmır. Salatin Əhmədli yazır: "Azərbaycan rəhbəri Mustafayevin də Xruşşovun xeyrinə nitqinən onun gələcək təleyində heç bir əhəmiyyəti olmadığını, Xruşşov Mustafayevlə yənə də bir neçə dəfə toqquşduğunu, "Azərbaycanın çoxmillətli tərkibi haqqında Xruşşovun dediyi sözün cavabında Mustafayevin narazılıqla başını bulaması də" onun qazəbinə səbəb olduğunu ("Siz, yoldaş Mustafayev, bizınızı bulayınız. Partiya təşkilatına rəhbərlikdə siz özünüzü lazıminca aparmırsınız.") bildirən Anar yazır: "Mustafayevin "günahı" özünü nədə bürüza verirdi? Sən demə, Xruşşovun fikrincə, Şəhəmyanın rolinə lazıminca qiyamətləndirməməsində (bu məsələdə necə də Mikoyan barmaqı hiss olunur). Sonra Xruşşov deyir: - Mənim qulağıma bir sira yaxıcların (Azərbaycan yaxıclarının - A.) ahu-zarı çatıb. Mən özümü elə aparıram ki, guya ki, heç nə eşimirəm. Qoy zarınlar, sonra müalicə olunalar, bu naxoşluğundan qurtaralar. Siz heç bilirsiniz ne də deməkdir? Ermənilərin üçdə biri ya rusların üçdə biri... (Azərbaycanın əhalisi nəzərdə tutulur. - A.) Bu uşaqlar iki dil öyrənməlidirlər - milli və öz ana dillərini, bununla yanaşı həm də xarici dil. Mən elə

gəlir ki, uşaqlar valideynlərinin seçdiyi dildə oxumalıdır. Bəs niyə bunun ziddinə gedirlər? Çünkü rus dili milli dillərə təsir edəcək. Siz nə istayırsınız, yoldaşlar, Türkiyənin təsirinə düşsünərlər?". Hər şey son dərəcə aydındır. Yenə də ermənilərin və ermənipərst qüvvələrin tövümlərilə Türkiyə, panturkizm qorxusunu sisirdilər ki, azərbaycanlıların qanunu öz ana dillərində oxumaq cəhdlərinə engel törətsinlər". Dilimizin müstəqilliyinin, sözün heqiqi mənasında milli ruhum müstəqilliyinə birbaşa təsiri var. Əger dil basqı altında olarsa, dil qayğıdan məhrum olarsa, o heç müstəqil də ola bilməz. Onda, şübhəsiz, xalqın milli varlığının təyinidəci olmaq missiyasını yerine yetire bilmez.

S.Əhmədlinin "Heydər Əliyevin dil siyaseti" adlı monoqrafiyasında dilimizle bağlı tarixi heqiqətlərin araşdırılması göstərir ki, müəllifin siyasi proseslərin müsəyiəti zamanı Azərbaycan dili neçə böyük çatınlıkları dəf etməli olub. Əlbəttə, ulu önderin tarixi xidmətləri də danılmazdır. Amma hər halda dilimizin dövlət dili statusunun qorunması və təmin edilməsi Azərbaycanın böyük ziyalılarını həmişə narahat edib.

Azərbaycana qarşı siyasi basqılar TürkiyeYE münasibətde də özünü göstərib. Hər vəchle çalışıblar ki, Azərbaycanın Türkiye ilə elaqəsi zəif olsun və ya heç olmasın. Amma buna baxmayaraq ədəbi-mənəvi əlaqələr qırılmayıb. Ayri-ayrı epizodlarda biz xalqın öz dili, milli varlığı uğrunda mübarizəsinə Anarın yazdıqlarından da görürük və bunun tədqiqatı cəlb olunmasını Salatin Əhmədli xüsusi cəfəkəşliklə təmin edə bilməşdir. Salatin Əhmədli yazır: "Türkiyə barədə Molotovu əzəmkəz olsun Xruşşovun "Türkiyəyə məhabbatını" izhar etdiyi, Sovet İttifaqının bu ölkəyə qarşı arazi iddialarını nəzərdə tutan Xruşşovun dedikidi ("Türkiyə və İranla dostluq əlaqələrinin qurulmasına səbəb olan siyaset necə də ağır natiqələrə gətirib çıxardıb. Bu, böyük səfəhlikdir. Biz Kamal Paşa yəkənən təcəlül etdi, türklər Vorosilovu doğma qardaşları kimi qarşılıqlarla qəleme alındılar. Millətçi Zori Bayanın eməlli, avtururası yəqin ki, heç erməni xalqının da yadından çıxmayaçaq. Görkəmlili yaxıçı-publisist Aydin Qaraağlı "Unudulmaz xatirələr" adlı əsərində Xankəndində milletçilərin törətdiyi eməlli, çox deqiqliklə şahid həssashiğı ilə təsvir edib. Salatin Əhmədli də mehz hem Anarın yazdıqlarına, hem də özünün şahidi olduğu hadisələrə əsaslanaraq yeni nəsillərin bilməsinin vacib olduğu hadisələri dəqiq və aydın təsvir edir.

Maraqlıdır ki, S.Əhmədli Anarın qoyduğu sualları ele onun öz yazdıqları əsasında həssaslıqla cavablandırır. Bu da onu göstərir ki, müəllif ustad Anarın mənsub olduğu xalqın qarşısındaki missiyasının mahiyətini dərinlən və əhatəli şəkildə bilmüşdür.

Kitabda "Qara Yanvar faciəsi", "Anarın iki illik ittifaq deputatlığı dövrü", "90-ci illər - yeni hakimiyət dəyişikliyi", "Heydər Əliyevin qayğısı - milli qurtuluş" kimi maraqlı esseler də çox oxunaqlıdır. Biz bu esselərin hamisində Anarın böyük ziyalı obrazının realliga əsaslanan cizgilerə görürük.

Salatin Əhmədlinin yazdıqları belə bir məntiqi nəticəni diktə edir ki, yeni nəsillər bu böyük şəxsiyyəti öz xalqı ilə təməsda və yazdıqları əsasında tanımladırlar.

Salatin Əhmədli kifayət qədər cəfəkəşliklə dəyərli bir tədqiqat əsərini əsərəyə getirir.

S.Əhmədlinin "Anarın "Yaşamaq haqqı" kitabı orta və ali məktəb tələbələri üçün də çox dəyərli bələdçi ola bilər. Tarix keçmiş haqqında bilgilər sistemidir. Bilgilər isə kitablarda cəmlənir; Anarın "Yaşamaq haqqı" və Salatin Əhmədlinin "Anarın "Yaşamaq haqqı" kimi kitablarını.